

Құрманбекова Валентина Алексеевна
«6D020700 – Аударма ісі» мамандығы бойынша
(PhD) философия докторы дәрежесін алу үшін дайындаған
«Өмір» лингвомәдени концептісін корей тілінен орыс тіліне
аударудың тәсілдері («Адал Чхунхян» көркем шығармасы материалы
негізінде)» тақырыбындағы диссертацияға
АҢДАТПА

Аударма тіларалық және мәдениетаралық коммуникация құралы ретінде мәдениет саласындағы жаһандану процесінің артуына байланысты ерекше маңызға ие болады. Аударматану ғылымы мен мәдениетаралық коммуникацияның қазіргі дамуы когнитивті лингвистика, концептология және лингвомәдениеттану ілімдерін ескере отырып, аударма мәселелерін шешуге кешенді көзқарасты қажет етеді. Тілдік мәтін бірліктерінің мазмұнын аудару кезінде аударматану мәселелерінің бірі болып табылатын ұлттық-мәдени компоненттің аударма мәтінінде барабар берілуі жүзеге асырылады. Ұлттық-мәдени ерекшеліктің тілдік көрінісі мәдени-таңбаланған тілдік бірліктерде айқын көрінеді. Тұжырымдамалаудың нәтижесі – әлемнің тілдік көрінісінде қоршаған шындықтың, дүниетанымның, менталдылықтың, әдет-ғұрыптар мен дәстүрлердің маңызды сипаттамаларының көрінісі.

Басқа мәдениет өкілінің аударманы қабылдауы үшін бастапқы мәтінде кездесетін нақты этномәдени компоненттерді анықтау, сондай-ақ олардың аударылатын тілге берілуінің сәйкестігін анықтау қажет екенін атап өткен жөн. Корей этномәдениетінің рухани құндылықтарын бейнелейтін «*өмір*» негізгі концептісін зерттеудің лингвомәдени аспектісі аудармада ерекше мәнге ие болады, өйткені корей тілінен орыс тіліне аударма жасау кезінде түпнұсқаның мағынасының ұлттық-мәдени компоненті анықталады. Тілдік бірлік құралдарын аудару кезінде аударма теориясы үшін маңызды сәйкестік пен эквиваленттілік мәселелері қарастырылады. Лингвистика және аударматану саласындағы зерттеушілер (Лим Су, Л. А. Бондаренко, Чой Хевон, Ким Сончон, Пак Ёнчун және басқалары) фразеологиялық бірліктер негізінде корей және орыс тілдерінің ұлттық-мәдени ерекшеліктерін зерттеді. Алайда, бұрын ғылыми лингвистикалық зерттеулерде тұжырымдамалар мен оларды аудару тәсілдерін зерттеу арқылы ұлттық-мәдени ерекшеліктерді анықтау мәселелері қамтылмаған. Лингвомәдени тұжырымдамаларды аудару мәселелерін зерделеу қажеттілігі лингвомәдени тұжырымдамалардың аударма аспектілерінің жеткілікті дәрежеде зерттелмеуіне байланысты.

Көркем аударма, атап айтқанда, классикалық халық прозасы, корей тілі мен әдебиеті саласындағы терең білім және корей тарихы, мәдениеті мен дүниетанымы туралы терең аялық білім болған кезде мүмкін болады. Тұжырымдаманы вербализациялайтын мәдени-таңбаланған тілдік бірліктер айқын лексикалық-мәдени компоненттерде қамтылған ұлттық-мәдени ерекшеліктерді көрсетеді. Тұжырымдамалық және лингвомәдени талдаулар тұжырымдамалар мен мәдени-таңбаланған бірліктердің барабар берілуін жүзеге асыруға ықпал етеді. Корей классикалық прозасының «Адал

Чхунхян» көркем шығармасы бұрын аударма талдауынан өтпеген жалпыға танымал әдеби үлгілердің бірі болып табылады. Зерттеудің лингвомәдени және аударма аспектілерінің өзара әрекеттесуі менталдылықтың, руханияттың, тарихи баяндау кезеңінің және әлемнің тілдік көрінісінің корей тіліндегі ерекшелігін анықтайды. Жоғарыда аталған барлық факторлар диссертациялық зерттеу тақырыбының өзектілігін анықтайды.

Зерттеу нысаны – көркем аударманың лингвомәдени ерекшеліктері.

Зерттеу пәні – «өмір» лингвомәдени концептісін корей тілінен орыс тіліне аудару тәсілдері.

Зерттеудің мақсаты – корей тілінен орыс тіліне аударудың лингвомәдени ерекшеліктерін, «өмір» концептісін вербализациялайтын құралдарды анықтаудың өнімді әдістерін анықтау.

Қойылған мақсатты іске асыру мынадай **міндеттер** айқындалады:

– концептіні аударудың интегративті, тұжырымдамалық және лингвомәдени тәсілдерін зерттеу;

– корей тіліндегі әлем бейнесіндегі «өмір» концептісін аудармада барабар беру үшін ұлттық ерекшелікті бөліп көрсету;

– «Адал Чхунхян» шығармасындағы «өмір» концептісін вербализациялайтын мақал-мәтелдерге лингвистикалық және лингвомәдени талдау жүргізу;

– «Адал Чхунхян» шығармасындағы жануарлар бейнесі негізінде «өмір» концептісін вербализациялау құралдарының аудармасын талдау;

«Адал Чхунхян» шығармасындағы «өмір» концептісін вербализациялаудың мәдени-таңбаланған тілдік бірліктерін аударудың өнімді тәсілдерін анықтау.

Зерттеудің теориялық және әдіснамалық негізі осы саладағы танымал ғалымдардың еңбектері болып табылады:

– аударма теориясы бойынша: В. Н. Комиссаров, Я. И. Рецкер, Л. С. Бархударов, А. Д. Швейцер, Дж. А. Кэтфорд, А. Честерман, Ли Мунки, Хван Ёну, Лим Су, К. А. Казаков, Н. К. Гарбовский, Р. Загидуллин, Н. Сагындыкова, А. С. Кадиршева және басқалар;

– когнитивті лингвистика және концептология: В.И. Карасик, Е.С. Кубрякова, Ю.С. Степанов, А. Качмар, Н.Н. Болдырев, Қ. Ә. Жаманбаева, Г. Г. Гиздатов, Э. Н. Оразалиева, С.С. Исакова, К. К. Каримова және басқалар.

– лингвомәдениеттану ғылымы: Н.Д. Арутюнова, В.А. Маслова, М. М. Копыленко, Б. С. Жумагулова, А. А. Галиев З. К. Ахметжанова, Г.И. Кульдеева және т.б.

– тілдік сана тұжырымдамасы және әлемнің тілдік бейнесінің мазмұны: К.Я. Апресян, Е.С. Кубрякова, З.Д. Попова, И.А. Стернин, В.И. Телия және басқалар.

– лингвомәдени концептология: С.Г. Воркачев, Д.С. Лихачев, Б. А. Дон, О. В. Кон, Пак Сон Гу, Ю. Е. Прохоров, Ю. С. Степанов, В. В. Воробьев, А. П. Бабушкин, Кан Дынхак, Н.С. Пак, Ж. А. Джамбаева, Б. И. Нұрдәулетов, К. К. Дуйсекова;

аударманың лингвомәдени аспектілері: С. И. Влахов, С. П. Флорин, Чве Ен Ги, Пак Ен Гым, В. П. Храмцова Е. С. Баймен, В. И. Хайруллин, Е. С. Смольянина, Л. Н. Беляева, Е.А. Похолкова, А.С.Ермагамбетова, А.Ислам, С.Д.Сейденова, А.Ф. Аккалиева, А.Б.Абаган, Н.Жұмай, М. Шураева және басқалар.

Зерттеу барысында келесі әдістер қолданылды: құрылымдық-семантикалық талдау, этимологиялық талдау әдісі, тұжырымдамалық талдау әдісі, контекстік-функционалдық талдау әдісі, салыстырмалы-салғастырмалы әдіс, лингвомәдени талдау әдісі, сандық әдіс.

Қорғауға ұсынылатын тұжырымдары:

– Көркем аударма теориясы аясында әлемнің лингвистикалық бейнесін бейнелейтін тұжырымдамалар мен мәдени-таңбаланған тілдік бірліктердің лингвомәдени ерекшеліктерін барабар жеткізу үшін когнитивті лингвистика, лингвомәдениеттану және аударматанудың тоғысындағы концептіні зерттеу қажет. Интегративті тәсіл әлемнің тілдік бейнесінің ұлттық-мәдени ерекшелігін көрсететін, аударма тілінде (АТ) барабар берілетін тілдік бірліктерді бөліп көрсетуге мүмкіндік береді. Когнитивті лингвистика, лингвомәдениеттану және аударма ғылымының өзара әрекеттесуіндегі лингвомәдени *концептіні* зерттеу орыс тіліне аударудағы мазмұнды, семантикалық, стилистикалық функцияларды және корей лингвомәдениетіндегі «*өмір*» концептісінің ұлттық ерекшелігін барабар жеткізуге мүмкіндік береді. Бұл интегративті тәсіл аялық білімді қалыптастыра отырып, жоғарыда аталған функцияларды береді, бұл лингвомәдени тұжырымдаманың және оның мәдени-таңбаланған лингвистикалық компоненттерінің барабар аудармасын қамтамасыз етеді, қоршаған шындықты, ұлттық ділді, тұжырымдаманың номинативті өрісіне кіретін әдет-ғұрыптар мен дәстүрлерді ұлттық ерекшелік тұрғыдан түсінуді вербализациялайды.

– Аударма кезінде тұжырымдаманы үлгілеу түпнұсқа мәтіннің (ТМ) семантикалық мазмұнын толық көлемде таратуға мүмкіндік береді. Аударма процесінде тұжырымдамалық талдау нәтижелерін қолдану мәтіннің лингвомәдени мағыналық мазмұнын ашуға және барабар аударманы жүзеге асыруға ықпал етеді. Корей лингвомәдениетіндегі «*өмір*» концептісін модельдеу нәтижесінде тұжырымдаманың ядролық кеңістігін құрайтын төмендегідей семантикалық бірліктер: '*биологиялық болмыс*', '*өмір жолы*', '*туғаннан өлімге дейінгі кезең*', '*тағдыр*'; концептінің жақын өрісі: '*тіршілік*' және '*өміршеңдік*' және концептінің ұлттық-спецификалық семаларды қамтитын алыс өрісі: '*бұл өмір басқа өмірлерден айырмашылығы*', '*өмір сүру құралдары*', '*өмір салты*'. Ұлттық-спецификалық семалардың бұлай таратылуы корей лингвомәдениетінің өкілдері өмірді «басталуы» және «аяқталуы» бар «жол» ретінде ұсынатындығын көрсетеді. «Өмірдің соңын» басқа әлемге өту ретінде түсіну буддистік ілімдерге негізделген өмірдің циклдік сипатына деген сеніммен байланысты, бұл мәтіннің анықтамалық-семантикалық талдауымен және рәсімдердің семиотикалық негіздерімен расталады. «Өмір сүру сапасының» маңыздылығына байланысты ядролық

кеңістікте «тағдыр» ұғымы ерекше орын алады, ол «сөзсіз нәрсе», «өзгерту мүмкін емес» деп түсініледі, бұл «Адал Чхунхян» шығармасының басты кейіпкерінің сюжеттік желісінде көрініс тапты. Сондай-ақ, басқаларға қызмет етудегі өмірлік мақсатты бейнелейтін мынадай өрістік семантикалық бірліктер ерекшеленеді: «*(күнделікті) өмірді толтыратын тіршілік*», «*өмір сүру салты*», «*тұрмыс-тіршілігі*».

– Корей мақал-мәтелдері корей халқының ерекшелігін, менталитеті мен даналығын көрсетеді. Түпнұсқа тілдің (ТТ) мақал-мәтелдерін аударудағы синтаксистік форма корей және орыс тілдерінің әртүрлілігіне байланысты өзгереді, мұнда корей сөйлемінің құрылымы SOV, ал орыс сөйлемі SVO, бұл мақал-мәтелдердің мазмұнын бастапқы тілде барабар жеткізеді. Аударма талдауының нәтижелері форенизация және доместикация стратегияларына сәйкес келетін және аударманың мақсатына байланысты әртүрлі болуы мүмкін тәсілдерді бөліп көрсетуге мүмкіндік берді. Батырды сипаттайтын жануарлар мен құстардың бейнелері мен белгілері (айдаһар, феникс, жолбарыс, қарлығаш, тасбақа және тырна) «Адал Чхунхян» шығармасының мақал-мәтелдерінің негізін құрай отырып, тұжырымдаманы вербализациялау құралы болады. Олар метафоралық мағынаны беру үшін модуляция, нақтылау, қосу және калькуляциялау және т.б. тәсілдермен беріледі, бұл кескіннің берілуіне ықпал етеді, бірақ мәннің доместикациясына сәйкес келеді. Зерттелген әрбір мысалда мәтіннің корей мәдениеті мен халықтың өмірін бейнелейтіндігіне байланысты форенизация да бар. Түпнұсқа мәтінді жинақы және поэтикалық баяндау түрінде бейімдейтін ең көп қолданылатын доместикация стратегиясы.

– Жануарлар бейнелерінің семиотикалық негізі корей дүниетанымның ұлттық ерекшелігін көрсетеді. Корей мәдениетінде жануарларға адами қасиеттер беріледі: рухы күшті, батыл адамды жолбарысқа, батырды – айдаһарға, тәртіптіні – феникске, төзімді, шыдамды адамды – тасбақаға, талғампаз, сымбаттыны – тырнаға теңейді. Жануарлар мен құстардың бейнелері доместикация стратегияларын біріктіру кезінде оларды беру әдістерінде жиі қолданылуымен сипатталады: модуляция, нақтылау, түсіру, ауыстыру және форенизация: мағынаның метафоралық бейімделуі, орын ауыстыру және т. б. Осы стратегияларды қолдану шығарманың аударма мәтінін, әсіресе "өмір" тұжырымдамасын вербализациялайтын лексемаларды сонымен бірге АТ-де сақталған жарқын бейнелеуге қарамастан оңай қабылдауға мүмкіндік берді. Трансформация кешені мәтіннің лингвомәдени ерекшеліктерін аударудың интегративті моделін қолданудың салдары болып табылады.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы – «*өмір*» концептісі алғаш рет корей-орыс жеке аударматану теориясы аясында зерттелді. Әлемнің корей тілдік бейнесіндегі «*өмір*» концептісін вербализациялау құралдарының лингвомәдени ерекшеліктері анықталды және мәдени-таңбаланған бірліктерді корей тілінен орыс аударудың өнімді әдістері анықталды.

Зерттеудің теориялық маңыздылығы корей-орыс аудармасының жеке теориясының лингвомәдени аспектілерін дамытумен анықталады. Көркем

аударманың теориялық мәселелері тұжырымдаманың, лингвомәдениеттанудың және аударматанудың интегративті тәсілі аясында қарастырылады.

Зерттеудің практикалық құндылығы – көркем аударманың жеке теориясы бойынша дәріс курстарын, корей тілінің аудармашыларын даярлау бойынша мамандандырылған курстарды әзірлеу үшін, сондай-ақ көркем аударманың лингвомәдени мәселелері бойынша оқу құралдарын жасау кезінде зерттеу нәтижелерін қолдану мүмкіндігі.

Зерттеу материалында корей классикалық прозасының «Адал Чхунхян» шығармасы және оның А. Ф. Троцевич аударған нұсқасы, сондай-ақ корей және орыс тілдерінің түсіндірме, аударма сөздіктерінің, корей мақал-мәтелдерінің жинақтары пайдаланылды.

Зерттеу нәтижелерін жарияланымы. Диссертациялық зерттеу тақырыбы бойынша 12 мақала жарияланды, оның ішінде 3 мақала диссертациялық зерттеулердің нәтижелерін жариялау үшін ҚР ҰӘҚ БҒСШО ұсынған басылымдар тізбесіне енгізілген басылымдарда; 1 мақала SCOPUS халықаралық дерекқорына енгізілген халықаралық рецензияланатын журналда, сондай-ақ қазақстандық басылымдарда 4 мақала және халықаралық конференция материалдарындағы 4 мақала жарияланды.

Диссертациялық жұмыстың құрылымы. Диссертациялық зерттеу кіріспеден, үш тараудан, бөлімдер бойынша тұжырымдардан, қорытындыдан және әдебиеттер тізімінен тұрады.